

**ГЕОПОЛІТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ
ВІДНОВЛЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ
ЯНА ЛЮДВІГА ПОПЛАВСЬКОГО
(1854–1908)**

**GEOPOLITICAL CONCEPT OF RESTORATION
OF POLISH STATEHOOD OF YAN LUDWIG
POPLAWSKY
(1854–1908)**

ЗЕЛІНСЬКИЙ М. В.,

кандидат історичних наук, співробітник Науково-дослідного інституту полоністики Чорноморського національного університету ім. Петра Могили (Миколаїв, Україна), e-mail: max_zelinskij@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-8521-4256

ZELINSKYI M. V.,

Ph.D, employee of the Centre for Polish Studies, Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine), e-mail: max_zelinskij@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-8521-4256

У статті наведено короткий аналіз наріжних положень геополітичної доктрини провідного представника націонал-демократичного руху Польщі кінця XIX – початку XX ст. – Яна Людвіга Поплавського (1854–1908) стосовно перспектив відновлення польської державності в умовах тогочасних політичних реалій. Показано значний внесок Поплавського у розвиток польської геополітичної думки, зокрема його роль у визначенні напрямів, засобів і пріоритетів зовнішньополітичної діяльності польського національного руху. Розкрито сутність основних геополітичних стратегій Поплавського. Визначено ряд чинників, які відіграли важливу роль у становленні його геополітичної візії. Обґрунтовано думку, що відправною точкою державницьких прагнень Поплавського було повернення поляками за будь-яку ціну виходу до узбережжя Балтійського моря та повернення західних етнографічних польських земель – територіального ядра майбутньої відновленої держави. Показано бачення польським політиком важливості західного напрямку експансії в польських національних амбіціях та ймовірні сценарії розвитку державного устрою польської держави.

Ключові слова: геополітика, Ян Людвіг Поплавський, польська націонал-демократія, Польща, «Пястовська» ідея.

The article is dedicated to the complex of geopolitical representations of the leading representative of the national-democratic movement of Poland at the end of the XIX century and the beginning of the XX century Yan Ludwig Poplawsky (1854–1908) in the context of the prospects for the restoration of Polish statehood under the conditions of the political realities of that time. Poplawsky's significant contribution to the development of Polish geopolitical thought, in particular, his role in defining the directions, resources and priorities of the foreign policy activity of the Polish national movement is shown. Three projects of territorial development of the Polish

state developed by Poplawsky are analyzed. A number of factors that played an important role in the development of his geopolitical vision are determined. The importance of the main geopolitical strategies of Poplawsky is covered.

The opinion that the starting point of Poplawsky's state aspirations was the intention of the Poles to restore access to the coast of the Baltic Sea and to reconstitute Western ethnographic Polish lands, which are the territorial core of the future restored state, is proved. The vision of the Polish politician of the importance of the western direction of expansion in the Polish national ambitions and the likely scenarios of the development of the state system of the Polish state are shown.

Keywords: geopolitical, Jan Ludwig Poplawski, Polish national democracy, Poland, the concept of «Pyastowska» idea.

Постановка проблеми. Ян Людвіг Поплавський (1854–1908) поряд з Романом Дмовським (1864–1939) і Зігмундом Баліцьким (1858–1916), належить до числа найбільш визначних фундаторів однієї з найвідоміших польських ідейно-політичних течій кінця XIX – першої половини XX ст. – націонал-демократії (ендеції) і вважається одним із батьків-засновників модерного польського націоналізму. Ідейний внесок Я. Л. Поплавського у розвиток «польської національної ідеї» отримав доволі високу оцінку з боку головного ідеолога ендеції Р. Дмовського [1; 2], який оголосив свого однопартійця «духовним батьком сучасної польської політики» [7, с. 61].

Аналіз досліджень. На сьогоднішній день політичні погляди Я.Л. Поплавського користуються увагою насамперед польських дослідників. Ідейно-політична спадщина Я. Л. Поплавського становить неабиякий інтерес з точки зору вивчення історичного розвитку польського національного руху кінця XIX – початку XX століття, взаємодії польського національного руху з іншими непольськими національними рухами на теренах колишньої Речі Посполитої і з імперським центром (насамперед російським та австрійським), а також теоретичного осмислення феномену польського модерного «націоналізму» з позицій аналізу сучасних подій. Серед сучасних польських науковців, чия прискіплива увага постійно прикута до постаті Я. Л. Поплавського, можна відзначити таких дослідників, як Т. Кулак [4–6], А. Пушков-Банька [11], Р. Вапінського [12–13] та ін.

Водночас, особистість Я. Л. Поплавського, його історична роль у становленні ідеології польського націоналізму і політична спадщина, й донині залишається поза увагою вітчизняних дослідників.

Мета даної статті – висвітлити погляди Яна Людвіга Поплавського щодо шляхів вирішення «польського питання» крізь призму геополітичних планів польських націонал-демократів.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на свій доволі короткий життєвий шлях, Я. Л. Поплавський встиг зробити чимало на політичному поприщі. Зокрема, він став одним із ініціаторів створення у 1893 році потужного націоналістичного угруповання Narodowa Demokracja. Окрім того Я. Л. Поплавський досі плідно займався журналістською та

редакторською діяльністю і досяг помітних успіхів в справах видавництва цілого ряду ендецьких друкованих видань, зокрема, місячника «Polak», часопису «Przegląd Wszechpolski» (1895–1905) і газети «Gazeta Polska».

Втім, безумовно, головною заслугою Я. Л. Поплавський в історії розвитку польських політичних ідей вважається його суттєвий інтелектуальний внесок у розробку західного напрямку польської геополітичної думки і зокрема «Пястовської» геополітичної доктрини, якої притримувалася Польща в епоху правління королівської династії Пястів (до 1370 року). Саме Я. Л. Поплавський вже на переломі XIX – XX ст. одним з перших польських політиків порушував питання повернення до складу Польщі західних територій з метою набування якомога ширшого доступу до узбережжя Балтійського моря. У його розумінні, це знаменувало б повернення поляків до своїх західних етнографічних рубежів, повернення польських історичних земель часів держави перших Пястів, активізацію західного вектора зовнішньополітичних зусиль Польщі й спад геополітичної напруги на східному напрямку. На думку польського дослідника Я. Вакана, візії Поплавського більш нагадували спробу синтетично поєднати ідеї «Пястовської» та «Ягеллонівської» концепцій в єдине ціле [14, с. 36].

Я. Л. Поплавський вперше серед ідеологів ендеції сформулював постулат реалізації національної експансії польських націонал-демократів – «вверх та в ширину», до сфери впливу якої в першу чергу повинні були увійти землі Першої Речі Посполитої, адже ця держава була створена «не шляхом примусу і анексії, а шляхом добровільної унії з Польщею Литви, земель руських та Пруссією» [3, с. 53].

Визнаючи на зламі XIX – XX ст. неможливість «викреслити ані кордони польського народу, ані кордони майбутньої Польської держави» [14, с. 36], Я. Л. Поплавський спробував окреслити більш-менш реалістичні перспективи геополітичного відродженої Польщі. Виходячи із власної оцінки подальшого розвитку ситуації на польських землях і в сусідніх державах, ним було послідовно розроблено три проєкта територіальної розбудови Польської держави.

Відправним пунктом втілення у життя першого проєкту був етнографічний чинник, який передбачав обов'язкове входження до складу держави насамперед польських «етнічних земель», в тому числі на заході т. зв. «пястовських земель»: Великопольщу, Верхню Сілезію, Східну Померанію, Пруссію, а також Королівство Польське, Малопольщу зі Східною Галичиною, і Тешинську Сілезію.

Ще у другій половині 1880-х рр. у своїй статті «Środki obrony» (1887 р.) Я. Л. Поплавський висловив наступну думку: «Вільний доступ до моря... є необхідними умовами для нашого існування. Весь басейн Балтійського моря від Вісли до гирла Німану, який невдало розтрачувався разом із Сілезією польською державою, повинен бути відновлений

польською нацією. Відмова від цієї невід'ємної спадщини і нещасної мрії «завоювань на сході» були причиною нашого політичного колапсу, і сьогодні, в роботі відродження, ці помилки минулого переповнюють нас своєю вагою і затримують нас на шляху до кращого майбутнього. Наші політики все ще мріють про Вільнюс і Київ, але вони менше піклуються про Гданськ, вони майже забули про Гданськ, і не думають про Крулевець (нім. Кенігсберг) та Ополе. Настав час розірвати цю традицію, яка влаштовувала героїв Єреми Вішневецького... Настав час, після стількох віків блукань, повернутись до старого шляху, який до моря освітлювався міцними руками пястовських воїнів» [10, с. 633–634]. Він був переконаний, що «без цих земель Польща не може існувати, що навіть якщо існують інші кордони, вона повинна прагнути освоювати ці землі. Німці вже це розуміють – ми ще не всі» [9, с. 8].

Вважаючи доцільним отримати за будь-яких обставин стратегічний вихід до узбережжя Балтійського моря, Я. Л. Поплавський чудово розумів усі геополітичні перспективи та переваги морського положення Польщі для забезпечення необхідних умов розвитку її як морської держави. І тому питання щодо територіальної приналежності Пруссії у нього не викликав ніякого сумніву: «можна собі уявити, – писав він, – майбутнє польської держави без значної його частини, але без Західної Пруссії це було б політичне та економічне потворство, що нездатне до розвитку, навіть для більш тривалого життя. А Західну Пруссію не можна утримувати без Східної Пруссії, тому цей краї повинен бути за будь-яку ціну польським» [14, с. 36].

А загалом, вважаючи західні етнографічні польські території незамінними (хоча і меншими за площею) Я. Л. Поплавський був переконаний, що «майбутня Польща була б незначною, не тільки без Познані, але й без Сілезії, без доступу до моря, а значить, без Гданська і Крулевця» [14, с. 36].

Таким чином, за першим варіантом територіальної моделі ідеолога ендеції переважна більшість литовсько-білорусько-українських земель виявлялася поза межами Польської держави. Ця програма-мінімум давала змогу розраховувати полякам на можливість встановити політичну державність Польщі і її придатність до самостійного існування.

Між тим, найкращим й пріоритетним варіантом задовольнити майже усі територіальні вимоги поляків, на думку Я. Л. Поплавського, повинен був би стати другий проєкт. Для його реалізації необхідною умовою було значне геополітичне послаблення сусідніх держав (насамперед Німеччини та Росії). За задумом свого автора, цей проєкт міг би синтетично поєднати польські етнічні землі на заході з додатковим залученням фрагментів Нижньої Сілезії на правому березі Одера і Західної Померанії, зі східними історичними землями колишньої Речі Посполитої в кордонах 1772 року. По суті, цей проєкт втілював ідею відновлення «історичної» Польщі в межах XVIII ст.

Врешті, як принциповий прихильник національної експансії поляків Я. Л. Поплавський не виключав амбіційну стратегію реалізації довгострокової перспективи стосовно розбудови «Великої» Польщі і її територіального розширення за рахунок держав-сусідів. Наріжним каменем цієї програми-максимум, що отримала робочу назву «сфера наших національних прагнень», стала ідея поєднання економічних інтересів та історичних традицій з необхідністю досягнення найбільш оптимальних кордонів для держави з метою її безпеки, використовуючи для цього природні бар'єри. Проект передбачав створення неймовірно величезної за своїми розмірами Польської держави, яка повинна була б обіймати «край між Одером і Дніпром, між Балтикою і Карпатами і Чорним морем» [6, с. 30; 13, с. 57].

Вищезгадані міркування та розробки Я.Л. Поплавського, який окреслив лінію максимальної польської територіальної експансії на сході і обмежив її просування природними географічними межами, дають підстави вважати саме його засновником геополітичної думки польської націонал-демократії.

Натомість, для Я.Л. Поплавського ідея відтворення історичної Польщі не була самоціллю. Він доволі прагматично додержувався думки, що «без сумніву, майбутня незалежна Польща не повстане ані у тих кордонах ані у тій історичній формі, в якій існувала Річ Посполита у 18 столітті» [8, с. 93].

Більш того, Я. Л. Поплавський був твердо переконаний, що у цьому світі не має жодної цивілізаційної країни, в якій би політичні кордони співпадали би з етнічними, адже на таких прикордонних територіях завжди співіснують два або три народи [7, с. 253]. Загальну площу польського цивілізаційного впливу Я.Л. Поплавський оцінював приблизно у 850 000 кв. км якій мешкало 47,5 млн. чол. (станом на 1901 р.). При цьому площа самої держави має становити біля 790 000 кв. км. із населенням у 46 млн. чол. [12, с. 191]. На відміну від своїх однодумців по партії – З. Баліцького і Р. Дмовського, Я. Поплавський не виключав, що новостворена Польща могла б існувати у вигляді федеративному утворення, заснованого на засаді «рівноправності народів». Правда під цим поняттям Я.Л. Поплавський розумів не повноцінне правове зрівняння двох чи більше народів, що відрізнялися між собою різним рівнем культурного і політичного розвитку, а лише можливість забезпечення кожному із цих народів всебічного розвитку і використання ним однакових громадянських прав з пануючою нацією, тобто польською. Федеративна Польща могла би існувати, а лише при умові, якщо польська культура у цій державі буде домінуючою у всіх сферах державних інститутів [11, с. 150–151].

Висновки. Поза всяким сумнівом, політична фігура Я. Л. Поплавського відіграла виняткову історичну роль у розвитку націоналістичних ідей в польському суспільстві на зламі XIX – XX ст. Вплив Я. Л. Поплавського на формування світоглядних основ польської націонал-демократії без перебільшен-

ня був величезний. Він також брав безпосередню активну участь у процесі створення західного вектора зовнішньополітичних зусиль Польщі.

Згідно з політичною думкою Я. Л. Поплавського, ранг західних польських земель (kresy zachodnie) був настільки стратегічно важливим, що навіть допускав можливість відмовитися від Литви, Білорусі та України у випадку, якщо цього потребуватимуть геополітичні інтереси на західному (німецькому) напрямку.

Список використаних джерел

1. Dmowski, R., 1922. 'Jan Popławski, jego stanowisko w dziejach rozwoju myśli polskiej', *Przegląd Wszechpolski*, №1, s.6–15.
2. Dmowski, R., 1910. 'Popławski jako pisarz polityczny', *Przegląd Narodowy*, №12, s.751–753.
3. Engelgard, J., 2012. 'Konceptje inkorporacyjne Romana Dmowskiego i ruchu narodowo-demokratycznego w latach 1918–1921 [w:] Archiwum Narodowej Demokracji', Wyd. Myśl Polska, tom 1, Warszawa, s. 51–66.
4. Kulak, T., 1985. 'Jan Ludwik Popławski – twórca polskiej myśli zachodniej przełomu XIX i XX wieku. U źródeł «idei piastowskiej» Narodowej Demokracji', *Śląski Kwartalnik Historyczny «Sobótka»*, №1, s.41–54.
5. Kulak, T., 1988. 'Kresy w myśli politycznej Jana Ludwika Popławskiego [w:] Między Polską etniczną a historyczną. Polska Myśl Polityczna XIX – XX wieku', Wrocław – Warszawa – Kraków, T.VI, s.187–208.
6. Kulak, T., 2009. 'Wpływ myśli politycznej Jana Ludwika Popławskiego na kształtowanie się Romana Dmowskiego jako polityka i ideologa [w:] Myśl polityczna Romana Dmowskiego', Warszawa, s.21–36.
7. Łagoda, M., 2002. 'Dmowski, naród i państwo: doktryna polityczna «Przeglądu Wszechpolskiego» (1895–1905)', Poznań, 287 s.
8. Majchrowski, JM., 1990. 'Polska myśl polityczna XIX i XX wieku Cz.1 U źródeł nacjonalizmu: Myśl wszechpolska', Kraków: nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 271 s.
9. Popławski, JL., 1899. 'Polityka polska w zaborze pruskim', *Przegląd Wszechpolski*, №1, s.1–8.
10. Popławski, JL., 1887. 'Środki obrony, III', *Głos*, №41, s.633–634.
11. Puskow-Banka, A., 2013. 'Polska i Polacy w myśli narodowej demokracji na przełomie XIX i XX wieku (Jan Ludwik Popławski, Zygmunt Balicki, Roman Dmowski)', Wydawnictwo : WAM, 316 s.
12. Wapiński, R., 1997. 'Kresy w polskiej myśli politycznej w XIX I XX wieku (po roku 1945) [w:] Kresy – pojęcie i rzeczywistość. Zbiór studiów', Warszawa: Instytut slawistyki PAN, Towarzystwo naukowe Warszawskie, s.85–108.
13. Wapiński, R., 1980. 'Narodowa demokracja (1839–1939)', Wrocław; Warszawa; Krakow; Gdańsk: Ossolineum, 337 s.
14. Waskan, J., 2000. 'Stereotyp granic Rzeczypospolitej w myśli politycznej ruchu narodowego przed I wojną

światową [w:] Wychowanie a polityka. Mity i stereotypy w polskiej myśli społecznej XX wieku', Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, s.29–38.

References

1. Dmowski, R., 1922. 'Jan Popławski, jego stanowisko w dziejach rozwoju myśli polskiej', *Przegląd Wszechpolski*, №1, s.6–15.
2. Dmowski, R., 1910. 'Popławski jako pisarz polityczny', *Przegląd Narodowy*, №12, s.751–753.
3. Engelgard, J., 2012. 'Koncepcje inkorporacyjne Romana Dmowskiego i ruchu narodowo-demokratycznego w latach 1918–1921 [w:] Archiwum Narodowej Demokracji', Wyd. Myśl Polska, tom 1, Warszawa, s. 51–66.
4. Kulak, T., 1985. 'Jan Ludwik Popławski – twórca polskiej myśli zachodniej przełomu XIX i XX wieku. U źródeł «idei piastowskiej» Narodowej Demokracji', *Śląski Kwartalnik Historyczny «Sobótka»*, №1, s.41–54.
5. Kulak, T., 1988. 'Kresy w myśli politycznej Jana Ludwika Popławskiego [w:] Między Polską etniczną a historyczną. Polska Myśl Polityczna XIX – XX wieku', Wrocław – Warszawa – Kraków, T.VI, s.187–208.
6. Kulak, T., 2009. 'Wpływ myśli politycznej Jana Ludwika Popławskiego na kształtowanie się Romana Dmowskiego jako polityka i ideologa [w:] Myśl polityczna Romana Dmowskiego', Warszawa, s.21–36.
7. Łagoda, M., 2002. 'Dmowski, naród i państwo: doktryna polityczna «Przeglądu Wszechpolskiego» (1895–1905)', Poznań, 287 s.
8. Majchrowski, JM., 1990. 'Polska myśl polityczna XIX i XX wieku Cz.1 U źródeł nacjonalizmu: Myśl wszechpolska', Kraków: nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 271 s.
9. Popławski, JL., 1899. 'Polityka polska w zaborze pruskim', *Przegląd Wszechpolski*, №1, s.1–8.
10. Popławski, JL., 1887. 'Środki obrony, III', *Głos*, №41, s.633–634.
11. Puskow-Banka, A., 2013. 'Polska i Polacy w myśli narodowej demokracji na przełomie XIX i XX wieku (Jan Ludwik Popławski, Zygmunt Balicki, Roman Dmowski)', Wydawnictwo : WAM, 316 s.
12. Wapiński, R., 1997. 'Kresy w polskiej myśli politycznej w XIX I XX wieku (po roku 1945) [w:] Kresy – pojęcie i rzeczywistość. Zbior studiów', Warszawa: Instytut slawistyki PAN, Towarzystwo naukowe Warszawskie, s.85–108.
13. Wapiński, R., 1980. 'Narodowa demokracja (1839–1939)', Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Ossolineum, 337 s.
14. Waskan, J., 2000. 'Stereotyp granic Rzeczypospolitej w myśli politycznej ruchu narodowego przed I wojną światową [w:] Wychowanie a polityka. Mity i stereotypy w polskiej myśli społecznej XX wieku', Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, s.29–38.